

УДК 349.42

Тетяна Курман,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри земельного та аграрного права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

Стаття присвячена аналізу правових засад виробництва органічної продукції тваринництва, а також формулюванню на його основі висновків і пропозицій, спрямованих на вирішення правових проблем і на вдосконалення чинного аграрного законодавства у зазначеній сфері.

Ключові слова: органічне сільське господарство, органічне сільськогосподарське виробництво, органічне тваринництво, сталий розвиток, органічна продукція тваринництва.

Постановка проблеми. Останнім часом як в Україні, так і в усьому світі у зв'язку з необхідністю зміни парадигми сільськогосподарського господарювання, запровадженням концепції сталого розвитку в агросферу все більшої актуальності набуває розвиток органічного сільськогосподарського виробництва у галузі тваринництва. Виробництво органічної продукції тваринного походження виступає практичною реалізацією концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки воно передбачає поєднання економічного зростання, захисту довкілля й соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави й одночасно гарантує населенню високу якість продовольства як важливого складника продовольчої безпеки. Тим більше, що на сьогодні загальносвітовою тенденцією стає популяризація здорового способу життя, збільшення попиту на органічні продукти, зокрема, тваринного походження. На думку експертів, органічні продукти тваринництва корисніші за звичайні аналоги: наприклад, в органічному молоці на 70 % більше вітамінів, антиоксидантів та поліненасичених жирних кислот. Крім того, органічні ферми утворюють на 30 % менше викидів парникових газів порівняно зі звичайними фермами, а отже, менше забруднюють атмосферу [1]. У зв'язку з цим цілком слушно видається теза В. В. Носіка, що набуття і реалізація фізичними та юридичними особами права на виробництво органічної сільськогосподарської продукції тваринництва відповідно до вимог чинного аграрного законодавства необхідно розглядати як один зі складників здійснення гарантованого у ст. 50 Конституції України права на безпеку для життя і здоров'я довкілля в аграрній сфері [2, с. 178, 179].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правові питання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва не лишилися поза увагою науковців. Вони розглядаються у працях Н.А. Берлач, С.І. Бугери, Х.А. Григор'євої, В.М. Єрмоленка, В.М. Корнієнко, Н.В. Кравець, П.Ф.Кулинич, Т.В. Курман, С.О. Лушпаєва, В.О. Мельник, О.Л. Мініної, Д.С. Піддубної, С.М. Романко, О.М. Савельєвої, А.М. Статівки, В.Ю. Уркевича, О.М. Туєвої та ін. Проте або більшість цих робіт має фрагментарний характер, або дослідники розглядають органічне сільськогосподарське виробництво в цілому, не приділяючи значної уваги умовам і особливостям його ведення в окремих галузях, зокрема у тваринництві, або не враховують положень прийнятого 10 липня 2018 року Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Отже, питання законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції тваринництва поки що залишаються не досить дослідженими аграрно-правовою наукою, що робить їх дослідження вкрай актуальними.

Метою статті є аналіз правових засад виробництва органічної продукції тваринництва, а також формулюванню на його основі висновків і пропозицій, спрямованих на вирішення правових проблем і на вдосконалення чинного аграрного законодавства у зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками спостерігається активізація розвитку органічного сільгоспвиробництва у тваринництві. Серед найбільших виробників органічної продукції тваринництва

в Україні – ПП «Агроекологія», ТОВ «Галекс-Агро» (виробництво органічної сертифікованої продукції рослинництва і тваринництва), група компаній «Етнопродукт», ТОВ «Органік Милк», ТОВ «Старий Полицьк» (виробництво органічної сертифікованої молочної продукції) та ін.

Разом із тим в усьому світі органічне тваринництво розвинене значно менше, ніж рослинництво. У спеціальній літературі це пояснюється більшою складністю організації процесу виробництва, виконання вимог, що висуваються до утримання тварин, їх годівлі, лікування, та інших принципів, закладених у розроблених регламентах, на підставі яких сертифікуються сільськогосподарські підприємства [3, с. 29].

Натепер правові засади органічного сільськогосподарського виробництва у галузі тваринництва визначаються Законом України від 9 вересня 2013 р. «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». З 2 серпня 2019 року буде введено в дію Закон України від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», що зумовлює необхідність аналізу його норм у галузі виробництва органічної продукції тваринництва.

Позитивною новелою Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» є визначення поняття органічного тваринництва, а також закріплення вимог щодо органічного виробництва у цій галузі. Так, відповідно до положень ст. 1 Закону, органічне тваринництво – органічне виробництво, пов'язане з утриманням, розведенням (виробництвом) сільськогосподарських тварин (у тому числі птиці та комах) та продукції для отримання продукції тваринного походження. Прогалиною цього Закону вбачається відсутність дефініцій «органічне бджільництво» та «органічне птахівництво», адже Закон надалі оперує цими поняттями, отже їх визначення надало б регулюванню більшої конкретики.

При цьому слід зазначити, що підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва у сфері тваринництва визначаються законодавством двох рівнів. До першого рівня належать загальні нормативно-правові акти, що визначають підстави та умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва в цілому, насамперед це Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», надалі, після введення в дію, – Закон України «Про основні принципи та

вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Другий рівень представлений нормативно-правовими актами, що визначають підстави й умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва в окремих галузях тваринництва (молочне та м'ясне скотарство, аквакультура, бджільництво тощо).

Сьогодні право на ведення органічного сільськогосподарського виробництва має фізична або юридична особа, яка відповідає таким вимогам: 1) пройшла оцінку відповідності виробництва органічної продукції (сировини), 2) отримала сертифікат відповідності; 3) включена до Реєстру виробників органічної продукції (сировини) (ст. 12 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»). Подальший аналіз його статей свідчить про те, що таке право мають лише суб'єкти господарювання.

При цьому органічне виробництво та обіг органічної продукції тваринництва підлягають сертифікації. Слід зауважити, що натепер в Україні немає єдиного уповноваженого на це органу, що одночасно можна розглядати і як позитивне, і як негативне явище. Негативним цей факт видається через відсутність єдиної інформаційної бази, системи контролю тощо. Позитивним – через те, що кожний виробник самостійно може вирішувати, за якою системою і в якому сертифікаційному органі він може отримати сертифікат. Виробник може звернутися до будь-якого міжнародно-акредитованого сертифікаційного органу. Натепер на території України працюють 12 іноземних і 1 український («Органік стандарт») сертифікаційні органи.

Ще одне питання полягає в тому, відповідно до яких стандартів проводити сертифікацію. Сертифікація може проводитись як за міжнародними стандартами країн або об'єднань країн, так і за приватними стандартами, що визнаються на міжнародному ринку. Найпопулярнішими стандартами органічного виробництва сьогодні є: європейські стандарти, зокрема Постанова Ради ЄС 834/2007, що містить правила та вимоги до органічного виробництва; Національна Органічна Програма США (NOP); Японські національні сільськогосподарські стандарти (JAS); Стандарти «Біо Свісс» (Bio Suisse) – приватні стандарти швейцарської Асоціації органічних виробників та ін. [4]

У принципі, аналогічні положення закріплює й Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», відповідно до ч. 2 ст. 27 якого особа, котра має намір перейти на органічне виробництво

або здійснювати обіг органічної продукції, може обрати будь-який орган сертифікації та укласти з ним договір на проведення сертифікації. Така особа має право укласти договір на проведення сертифікації лише з одним органом сертифікації в межах відповідної галузі органічного виробництва та обігу органічної продукції. У разі сертифікації органічного виробництва за нормами та стандартами, визначеними в іноземних державах або міжнародних організаціях, можна додатково укласти договір з органом іноземної сертифікації. Однак новий Закон у ст. 28 встановив більш жорсткі вимоги до самого органу сертифікації, передбачивши внесення до їх Реєстру органів сертифікації лише, якщо вони: а) мають акредитацію відповідно до законодавства України у сфері органічного виробництва та/або обігу продукції за однією або кількома галузями органічного виробництва; б) є юридичними особами, зареєстрованими згідно із законодавством України; в) не є операторами; г) мають належну матеріально-технічну базу та інші об'єкти інфраструктури, необхідні для виконання функцій із сертифікації; д) можуть підтвердити відповідний рівень компетентності персоналу у сфері сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції (досвід роботи та спеціальні знання у відповідній галузі органічного виробництва); е) мають принаймні одного інспектора з відповідної галузі органічного виробництва та обігу органічної продукції, який працює на постійній основі (вимоги до інспектора закріплені у ст. 30 цього Закону).

Фізичні або юридичні особи, яким надано право займатись органічним сільськогосподарським виробництвом у сфері тваринництва, зобов'язані дотримуватися таких загальних правил виробництва органічної продукції та/або сировини тваринного походження: 1) дотримуватися вимог органічного законодавства і правил виробництва та обігу органічної продукції та сировини, використовувати лише методи виробництва органічної продукції та/або сировини; 2) забезпечувати відокремлення виробництва органічної продукції (сировини) від виробництва неорганічної продукції (сировини), продукції перехідного періоду; 3) використовувати технології виробництва, які запобігають забрудненню або мінімізують будь-яке збільшення забруднення навколишнього природного середовища; 4) враховувати місцевий та регіональний екологічний стан територій під час вибору продукції для виробництва; 5) мінімізувати використання невідновлюваних ресурсів та зовнішніх ресурсів; 6) забезпечувати збереження та відтворення родючості ґрунтів.

У ст. 19 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» закріплені вимоги до органічного тваринництва. Законодавець пішов шляхом класифікації цих вимог на групи: вимоги щодо походження тварин, методів утримання, розведення, годування, профілактики хвороб та ветеринарного лікування, прибирання та дезінфекції. Звертає на себе увагу відсутність такої важливої групи вимог для органічного тваринництва, як вимоги щодо пасовищ. Це також вбачається прогалиною цього Закону, адже від якісного стану пасовищ, зон їх розміщення, наявності доступу до водних джерел, їх стану та інших чинників залежить те, чи можна отриману продукцію тваринництва вважати органічною. Далеко не кожне пасовище підходить для випасання худоби в умовах ведення органічного тваринництва. Як зазначається у спеціальній літературі, навіть якщо йдеться про молоко або м'ясо, передусім, органічний статус повинні отримати поля і пасовища, що використовуються для ведення тваринництва [5, с. 35]. На тісний взаємозв'язок в органічному виробництві продукції тваринництва між виробником та землею вказує і О. Д. Ковальчук [6, с. 68]. Зарубіжні вчені також розглядають пасовища як елементи стратегії сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, що сприяють збереженню екосистем та забезпеченню населення продукцією тваринництва [7, с. 105]. У ч. 3, 4 ст. 19 встановлені додаткові вимоги для органічного птахівництва та органічного бджільництва.

Спеціальні правила органічного сільськогосподарського виробництва у тваринництві натепер встановлені для органічної продукції (сировини) тваринного походження, аквакультури, органічної продукції (сировини) бджільництва. Так, постановами Кабінету Міністрів України затверджені Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження [8] від 30 березня 2016 р., Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва [9] від 23 березня 2016 р., Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури [10] від 30 вересня 2015 р. Дані нормативно-правові акти з урахуванням специфіки виробництва вказаних видів сільськогосподарської продукції тваринного походження встановлюють спеціальні правила її органічного виробництва.

Обов'язковою умовою ведення органічного виробництва у тваринництві виступає наявність у виробника відповідних приміщень, потужностей та територій для

утримання, випасання та годівлі тварин. Зокрема, нормативно встановлюються вимоги до приміщень, де утримується худоба, до кількості худоби на 1 га (п. 14 Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження). Тварини повинні мати доступ до відкритих пасовищ, забороняється їх утримання на прив'язі або в ізоляції (п. 18). Взагалі, безприв'язне утримання тварин та випасання на відкритих пасовищах – це базові правила органічного тваринництва.

Окремі норми присвячені кормам для тварин, які вирощуються в рамках органічного виробництва, і з цим також пов'язана одна з умов ведення органічного тваринництва. Для годівлі великої рогатої худоби використовуються корми, не менше 50 відсотків яких вироблені в самому господарстві, де утримуються такі тварини, або в іншому господарстві, яке здійснює виробництво органічної продукції того ж регіону (п. 26). Отже, як бачимо, переважно виробляти органічні корми має само господарство, яке займається органічним сільгоспвиробництвом у сфері тваринництва. Тварини вигодовуються натуральним материнським молоком (п. 30). Додатком 3 до вказаних Детальних правил регламентується перелік кормових добавок і речовин, які використовуються для годівлі тварин під час органічного виробництва.

Аналіз норм вказаних вище підзаконних нормативно-правових актів засвідчує складність процесу переходу до органічного сільськогосподарського виробництва у сфері тваринництва, адже воно передбачає попередню наявність органічних кормів, земель, придатних для ведення органічного виробництва та випасання тварин, які при цьому мають бути розташовані у спеціальних зонах, призначених для його ведення. Тож передувати органічному виробництву у тваринництві має органічне виробництво у рослинництві, оскільки саме воно здатне забезпечити виробництво органічної кормової бази. Чимало питань викликає і питання придатності тварин для органічного виробництва. Відповідно до п. п. 5, 6 Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження під час першого створення стада або отари тварини з господарств, які здійснюють виробництво традиційної (неорганічної) продукції (сировини), після їх відлучення від матері повинні вирощуватися відповідно до правил органічного виробництва. Для оновлення стада або отари до господарств, які здійснюють органічне виробництво, можуть вводитися самиці тварин, що не народжували, з господарств, які здійснюють виробництво традиційної (неорганічної)

продукції (сировини), в кількості, що не перевищує 10 відсотків поголів'я великої рогатої худоби та 20 відсотків поголів'я дорослих свиней, овець і кіз на рік. Дані положення викликають певні сумніви, адже у разі використання тварин, вирощених в умовах традиційного виробництва, не може йтися про органічне виробництво. Це буде, скоріш за все, виробництво перехідного періоду. Адже в умовах традиційного виробництва у вирощуванні тварин можуть використовуватися різноманітні хімічні речовини, антибіотики, гормони росту, генетично модифіковані організми тощо, залишки яких містяться в організмі тварини, а їх вплив може відчуватися і згодом. Більше того, це положення суперечить встановленій вимозі відмежувати в межах одного господарства органічне виробництво від традиційного.

Ще однією проблемою сьогодні є відсутність відповідних державних стандартів органічної продукції тваринного походження. Справді, виробники посилаються на чинні ДСТУ традиційної продукції тваринного походження, просто зазначаючи, що дана продукція вироблялася в умовах органічного сільгоспвиробництва. Проте така ситуація не є правильною. Безумовно, стандарти продукції традиційного виробництва і органічної продукції мають бути різними. А відповідні державні стандарти на органічну сільгосппродукцію потрібно розробити і затвердити окремо по різних її видах. У цьому сенсі слушною, на нашу думку, є й пропозиція окремих науковців щодо закріплення на рівні ДСТУ «органічного (біологічного, екологічного) сільськогосподарства», а також показників екологічної чистоти й екологічної безпечності продукції тваринництва (по кожному її виду), а не тільки показників для визначення сортності як умовного, визначеного державою мірила якості продукції [11, с. 86-91]. У зв'язку з викладеним вбачається необхідним розроблення і прийняття спеціально уповноваженими органами ДСТУ на окремі види органічної продукції тваринництва.

Висновки

Україна має великий потенціал для виробництва органічної продукції тваринництва. Така продукція стає все більш привабливою як для європейського, так і для національного споживача, з урахуванням чого наша держава може стати одним із головних її експортерів як на ринку ЄС, так і на світовому ринку. Доцільність ведення органічного сільгоспвиробництва у галузі тваринництва також зумовлюється необхідністю збереження довкілля, розвитку сільських

територій, а також ефективності й сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, гарантування права на життя і здоров'я шляхом забезпечення населення якісною та екологічно безпечною продукцією тваринного походження, поліпшення агроекологічного іміджу України як виробника і експортера високоякісної органічної продукції та забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. Комплексне подолання проблем законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції тваринництва створить підґрунтя для активного розвитку органічного сільського господарства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Каблучка Є. За останні півтора роки кількість органічних виробників збільшилася вдвоє. ЕнергоЛайф. інфо. URL: <http://energolife.info/ua/2016/News/2846> (дата звернення: 27.08.2018).
2. Носік В. В. Право на органічне землеробство у контексті здійснення права на безпечне життя і здоров'я довілля в Україні. Правові засади ведення органічного землеробства: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29-30 верес. 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Х.: Доміно, 2017. С. 177–181.
3. Білик Р. І., Ткачук С. А. Вимоги до ветеринарного обслуговування органічних молочних господарств. Ветеринарна медицина України. 2015. № 3. С. 29–33.
4. Коротко про органік. URL: www.ukraine.fibl.org/...ukraine/Коротко_про_органік.doc (дата звернення: 22.08.2018).
5. Воробйова Т. М. Земельні ділянки для вирощування кормів для худоби у системі органічного тваринництва: правові аспекти. Правові засади ведення органічного землеробства: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29-30 верес. 2017 р.) / за ред. М. В. Шульги. Х.: Доміно, 2017. С. 32–36.
6. Ковальчук О. Д. Вимоги до органічного виробництва продукції скотарства в ЄС. Органічне виробництво і продовольча безпека: зб. матер. доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир: Полісся, 2015. С. 67–70.
7. Arjjumend Hasrat. Nomadic pastoralism at crossroad: a need for restructuring the paradigm and policy of rangeland commons. Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.) / за заг. ред. А. М. Статівки. – Х.: Юрайт, 2018. С. 95–108.
8. Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження: Постанова КМУ від 30.03.2016. Офіційний вісник України. 2016. № 28. Ст. 1120.
9. Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва: Постанова КМУ від 23.03.2016. Офіційний вісник України. 2016. № 26. Ст. 1023.
10. Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) аквакультури: Постанова КМУ від 30.09.2015. Офіційний вісник України. 2015. № 96. Ст. 3280.
11. Бакай І. Правове забезпечення виробництва екологічно чистої (безпечної) продукції в АПК. Право України. 1998. № 1. С. 86–91.

Стаття посвячена аналізу правових основ виробництва органічної продукції тваринництва, а також формулюванню на його основі висновків і пропозицій, направлених на рішення існуючих правових проблем і на удосконалення діючого аграрного законодавства в указаній сфері.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, органическое сельскохозяйственное производство, органическое животноводство, устойчивое развитие, органическая продукция животноводства.

The article is dedicated to analysis of legal basis of production of organic products of animal husbandry. Also it is dedicated to formulating issues and proposals directed on solution of these legal problems and improvement of current agrarian legislation in specified sphere.

Key words: organic agriculture, organic agricultural production, organic animal husbandry, sustainable development, organic animal products.